

PROJEKTIV IDENTIFIKATION

Indlæg ved Steen Visholms ph.d.-forsvar, KUA d. 15.9.95

Ole Andkjær Olsen

Hovedteksten udgør – med enkelte kosmetiske rettelser – mit indlæg ved Steen Visholms ph.d.-forsvar d. 15. september 1995 på Københavns Universitet, mens noterne rummer yderligere dokumentation, hvor det er påkrævet. Jeg gør opmærksom på, at jeg personligt foretrækker formen identificering frem for identifikation, men i det følgende retter mig efter afhandlingens ordvalg.

I Steens todelte afhandling bestående af bogen *Overflade og dybde*¹ og supplementet *Projektiv identifikation - Teorihistorie og perspektiver*² finder man problemformuleringen og målsætningen formuleret i bogens forord. Det hedder her, at

»hovedsigte[t] er at levere en sammenhængende fremstilling af det moderne og omdiskuterede psykoanalytiske begreb *projektiv identifikation*, med særlig fokus på begrebets interpersonelle potentiale. [...] Begrebets interpersonelle potentiale er de muligheder, som det oprindeligt snævert definerede kleinianske begreb kan tænkes at indeholde, hvis det anvendes i sammenhænge uden for det klassiske terapilokale. I bogen undersøges begrebet både i forhold til terapeutiske processer (par- og familierapi, gruppeanalyse, storgruppeanalyse og organisationsanalyse) og alment i forhold til det modernes psykologi. Bogen er derfor også et forsøg på at etablere forbindelseslinjer mellem psykoanalyse og samfund. [...] Bogen anser projektiv identifikation for et begreb om almene psykologiske processer og vægter således ikke diskussionen om projektiv identifikation i relation til specifikke psykiatriske lidelser, 'primitive forsvarsmekanismer' eller særlige udviklingspsykologiske processer.« (Visholm 1993, s. 7-8).

1. Steen Visholm: *Overflade og dybde. Om projektiv identifikation og det modernes psykologi*. København: Politisk Revy, 1993.

2. Steen Visholm: *Projektiv identifikation. Teorihistorie og perspektiver*. København: Intern publikation, 1995.

Ole Andkjær Olsen, mag. art. i litteraturvidenskab, dr. phil. på afhandlingen *Ødipuskomplekset* (Hans Reitzels Forlag, 1988); arbejder p.t. på et psykodynamisk leksikon støttet af Statens humanistiske Forskningsråd.

Man kan altså se, at Steen fravælger *det udviklingspsykologiske og det psykopatologiske perspektiv* til fordel for *det psykoterapeutiske, det almenpsykologiske og alment samfundsmæssige perspektiv*.

Jeg tror, at vi her har en årsag til den indre konflikt, der er i bogen. Når målet er at levere »en sammenhængende fremstilling af det moderne og omdiskuterede psykoanalytiske begreb *projektiv identifikation*«, forekommer det mig problematisk straks efter at beskære undersøgelsesfeltet på denne måde, da en helhedsforståelse af begrebet projektiv identifikation vel netop må forudsætte, at de mange forskellige delaspekter og delområder integreres og bruges til at belyse hinanden. Det er mit indtryk, at undersøgelsesfeltet bliver for smalt, når psykoterapien ikke relateres til specifikke patologiske processer eller diagnoser, når det normale ikke relateres til det patologiske, og når det samfundsmæssige ikke relateres til udvikling og socialisation, sådan som det er sædvane inden for den psykodynamiske tradition.

Jeg vil karakterisere bogen mere som en essaysamling end som en videnskabelig afhandling. Mange af de fremlagte visioner rummer – som det ligger i essayets natur – en opfordring til læseren om selv at arbejde med og tænke videre, og inden for denne genre er det på mange måder en fremragende og dertil sympatisk bog i dens forsøg på at forene det psykodynamiske og det samfundsmæssige perspektiv. M.h.t. genren 'videnskabelig afhandling' og sammenholdt med den allerede nævnte målsætning er bogen ikke helt så vellykket. Den valgte definition af projektiv identifikation, som jeg senere skal vende tilbage til, præsenteres først midtvejs (s. 102-4), og den synes faktisk slet ikke eller kun vanskeligt at kunne appliceres på de mange almene analyseeksempler, der fremlægges i kapitel 1, 2 og 5. Der er ingen syntetiserende afsnit, hvor bogens delaspekter samles op i forhold til begrebsdefinitionen, og frem for alt er der ingen egentlig konklusion. Derfor mente vi i udvalget ikke rigtigt, at vi havde fået den lovede »sammenhængende fremstilling« og bad om et supplerende afsnit med uddybelse af tre spørgsmål, nemlig teorihistorien, socialpsykologien og den kliniske praksis.

Med supplementet er det en helt anden historie. Man kan vel diskutere om alle vores ønsker er blevet opfyldt, for det teorihistoriske er næsten enerådende. Til gengæld har vi fået langt mere end et konkluderende kapitel, nærmest en helt ny afhandling, der så afgjort er lidt af en kraftpræstation. I de første syv af de otte kapitler gennemgås de mest fremtrædende behandlinger af begrebet projektiv identifikation fra Freud til i dag, og denne gang er der en solid konklusion og perspektivering.

Jeg har kun mindre indvendinger mod den historiske fremstilling: I det indledende kapitels gennemgang af Slanders, Bott Spillius' og Goldsteins oversigtsartikler ville Robert Hinshelwoods tyve siders leksikonartikel fra hans »Kleinian Dictionary« have været et godt supplement,

da den overgår de tre andre i grundighed og analyse³. Inddragelsen af Horkheimer og Adornos oplysningsdialektik i kapitel 3 falder lidt ved siden af, og her havde der i et teorihistorisk perspektiv nok været mere relevante ting at hente hos Wilhelm Reich og Erich Fromm. M.h.t. den berømte trefasemodel hos Ogden, hvor Bion er den eksplicite kilde, spores Bions forudsætninger med Sandler tilbage til Anna Freud, Paula Heimann og Heinrich Racker, men faktisk er der en direkte kleiniansk kilde i Elliott Jaques' artikel om sociale systemers rolle i forsvaret mod forfølgelsesangst og depressiv angst fra 1953⁴, og jeg tror i øvrigt også, at man bør overveje Jung som inspirationskilde eller i hvert fald forløber.

Jeg vil herefter gå over til at diskutere definitionen af projektiv identifikation, da begrebets analytiske anvendelighed i høj synes at afhænge heraf. I bogen er Steens definition indeholdt i følgende citat:

»I begrebet projektiv identifikation er der ... tale om en *dobbelt identifikation*: subjektet identificerer objektet med en del af sig selv, og objektet identificerer sig med denne del af subjektet - og om en *dobbelt projektion*: subjektet projicerer en del af sig selv over i objektet, der projicerer det komplementære element retur.« (1993, s. 102-4).

De fire elementer i denne definition er:

- (1) Subjektpersonens projektion af uønskede egenskaber på objektpersonen.
- (2) Subjektpersonens identifikation af objektpersonen med disse egenskaber.
- (3) Objektpersonens identifikation (af sig selv) med de projicerede egenskaber.
- (4) Objektpersonens projektion af de komplementære egenskaber som bekræftelse på, at de oprindeligt projicerede egenskaber ikke mere findes hos subjektpersonen.

I supplementet er denne definition revideret til en femfaset model efter Ogdens koncept:

3. Robert D. Hinshelwood: *A Dictionary of Kleinian Thought*. London: Free Association Books, 1991.
 4. Elliott Jaques: "Social Systems as Defence against Persecutory and Depressive Anxiety". IN M. Klein, P. Heimann & R. Money-Kyrle (red.): *New Directions in Psycho-Analysis*. London: Tavistock Publications, 1971.

- (1) En *intrapsykisk* etablering af en projektiv fantasi.
- (2) En *interpsykisk* præsentation af fantasien og en induktion af den i modtagerpersonen.
- (3) Modtagerpersonens *intrapsyiske* reaktion, f.eks. afgiftning.
- (4) Modtagerpersonens *interpsyiske* reaktion (tilbagesending).
- (5) Afsenderpersonens *intrapsyiske* tilbagetagelse af det projicerede i en eller anden form.

Denne anden definition er langt bedre end den første, da specielt tilbageprojektionen af »det komplementære element« indsnævrer begrebet i en sådan grad, at der næppe kan findes nogen forfatter, der medtager et lignende træk i basisdefinitionen (komplementær tilbageprojektion synes at hænge sammen med kollusionsbegrebet såvel som med nogle af Laings interaktionsbeskrivelser, men ikke med projektiv identifikation). I supplementet får vi derimod et spektrum af reaktionsmuligheder, som alle falder ind under den overordnede definition, og dermed er femfasemodellen sådan set kun en pædagogisk forbedring af Ogdens trefasemodell.

Ogden citeres flere gange for, at projektiv identifikation er et interpersonelt og ikke et metapsykologisk begreb. Begrundelsen er, at projektiv identifikation slet ikke kan finde sted intrapsykisk, men først realiseres i forhold til en modtagerperson. Det er det, der skulle gøre begrebet så enestående i forhold til andre psykoanalytiske begreber. Dette tilslutter Steen sig, og for at håndhæve den kombinerede intra/interpsyiske definition går han hårdt i rette med de mange forfattere, der mener, at projektiv identifikation faktisk kan defineres alene på det intrapsyiske plan. Hvis en sådan definition nemlig skal være mulig, dvs. hvis projektiv identifikation kan finde sted alene i fantasien, så kan ordet 'identifikation' ikke gå på modtagerpersonens identifikation med det projicerede, men må alene gå på afsenderpersonens identifikation med modtagerpersonen eller dennes psykiske repræsentation for at være helt præcis. Hele uenigheden udkrystalliserer sig med andre ord omkring det ene spørgsmål, om identifikationen i den projektive identifikation skal tilskrives afsenderpersonen eller ej.⁵

Dette vil jeg forsøge at belyse lidt nærmere. Den introjektive og den projektive identifikation kan sprogligt sondres i sætningerne: 'Jeg identificerer mig med ham' (introjektiv identifikation) og 'Jeg identificerer

5. Jvf. hvad Steen skriver i forlængelse af den ovenfor citerede definition: »Den megen forvirring omkring begrebet projektiv identifikation skyldes åbenbart, at man har vænnet sig til at forstå identifikation som »at identificere sig«, omend det sprogligt set blot betyder at sætte eller gøre to ting identiske.« (s. 104).

ham mig mig' (projektiv identifikation). Disse to identifikationer kan naturligvis aldrig realiseres fuldt ud. Som Steen skriver i supplementet:

»Hvis jeg pludselig var Prins Henrik og Prins Henrik var mig i absolut forstand, ville hverken omgivelserne, Prinsen eller jeg opleve noget derved.« (1995, s. 11).

Der må derfor altid forudsættes en splitting i identiteten, for at processen kan komme i stand: ikke 'Jeg identificerer ham med mig', men 'Jeg identificerer ham med *noget af mig*'. For Steen betyder denne sidste sætning imidlertid blot: 'Jeg sætter lighedstegn mellem ham og det projicerede', og som det ligger i projektionens natur, i hvert fald i ordets stærke betydning, har det projicerende jeg efter projektionen ikke mere nogen følelse af identitet eller samhørighed med det projicerede. Derfor er det ikke afsenderpersonen, der identificerer sig med noget. Intrapyskisk er projektion og projektiv identifikation ifølge denne opfattelse ét og det samme. I begge tilfælde skiller subjektet nogle elementer ud af sin identitet.

Steen kender udmærket min indvending: Jamen identifikationen i 'projektiv identifikation' betyder ikke, at 'Jeg sætter lighedstegn mellem ham og det projicerede', men derimod, at 'Jeg spalter mig selv og projicerer den ene del over i ham under opretholdelse af identiteten med det'. Nu er disse stiliserede sætninger ikke udtryk for, at processen er bevidst, ligesom en identifikation ikke behøver at være bevidst som identifikation for at have realitet. Det, som Steen ikke kan forlige sig med, og som han kredser om i både bogen og supplementet, er, at der *først* skulle foregå en intrapsykisk projektion og *dernæst* en ligeledes intrapsykisk identifikation med det projicerede. Dette ser meningsløst ud, for så vidt som 'frem og tilbage er lige langt', ja Steen griber til formuleringerne »Stor ståhej for ingenting« og »Eggerød bank gør nye fine forretninger« (s. 105).⁶

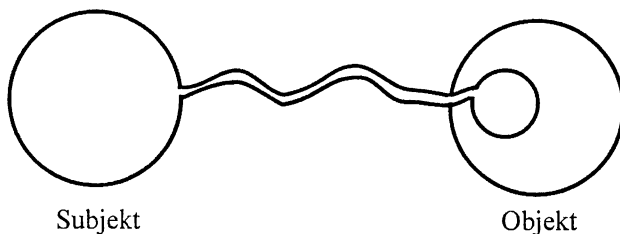
Men, kan man spørge, hvorfor er der så tilsyneladende så mange, der går ind for dette udskældte synspunkt. Mit svar er, at Steen ikke har formuleret det korrekt. Det er – for at blive i bankverdenen – ikke et spørgsmål om at sætte penge ind på en konto og dernæst tage dem ud igen. Det er et spørgsmål om, at subjektet omposterer sine værdier, fordi det ikke

6. I bogen hedder det i kritikken af tre norske psykologer: »Her må man for det første hæfte sig ved, at den projicerende i denne definition identificerer sig med sin egen projektion. Dette må vel siges at være stor ulejlighed for ingenting. (...) For det andet hævder forfatterne, at projektiv identifikation foregår lige godt i fantasien og i virkeligheden. (...) Da forfatterne ikke finder det væsentligt at skelne mellem fantasi og virkelighed, springer de meget logisk over det centrale problem, hvordan og hvorledes det konkret foregår, når en sender ubevidst projicerer en del af sit selv over i en modtager. Hvis psykoanalysen skal være i stand til at opretholde sin afgrænsning overfor parapsykologi og okkultisme, er dette spørgsmål af afgørende betydning.« (1993, s. 96-7).

mere er i stand til at containe dem på forsvarlig vis. Vi sætter penge i banken, fordi det er sikrere end at have dem liggende under madrassen, og samtidig holder vi nøje øje med bankens soliditet for at vurdere, om den nu virkelig er en bedre container. Billedet kan også udvides til at gælde »onde objekter«: En hjemneværnsmand har ikke skufferne fulde af håndgranater, men deponerer dem i et dertil indrettet depot, hvorfra de kan hentes frem, når de skal bruges. Hele den engelske Klein-litteratur er fuld af vigtige eksempler, der kan rummes inden for denne metaforik:

- (1) Tomhedsfølelsen i jeg'et, når noget af selvfølelsen går tabt ved projektionen.
- (2) Aspektet af at kontrollere objektet med dele af det projicerede jeg. Det er ikke mindst tydeligt i barnets fantasier om at have almægtige hjælpere, som det kontrollerer med magiske besværgelser. I legeterapien kan det være tydeligt i barnets omgang med udvalgte stykker legetøj. Heraf følger også barnets angst for at blive angrebet af de dyr, hvori det har deponeret sine egne aggressioner.
- (3) Aspektet af evakuering og parasitær tilknytning til objektpersonen, idet rotterne så at sige forlader den synkende skude ved den projektive identifikationsproces. Selvfølelsen placeres i den grad i objektpersonen, at objektpersonens liv bliver mere virkeligt og væsentligt end subjektets eget liv. Det ligger i den måde, fans omgås deres idoler på, men også i interessen for fiktive personer, som man lever sit liv igennem som sine stedfortrædere.
- (4) Følelsen af at være spærret inde i objektpersonen efter en projektiv identifikation.

Steen redegør udmærket for meget af dette i sin Klein- og Meltzer-gennemgang i supplementet. Faktisk er pseudopodiemetaforen, som han foreslår s. 28, også ganske dækkende. Man evakuerer noget af sig selv over i den anden, men opretholder trods alt en navlestreng til det, som ikke klippes over, og hvorigennem man kan trække det investerede tilbage på given foranledning.

Selv om jeg altså hævder, at begrebet projektiv identifikation kan forstås og defineres rent intrapsykisk, er jeg bestemt ikke modstander af at inddrage det interpersonelle aspekt. Det er ikke et enten/eller, som Ogden forsøger at gøre det til⁷. Det er tværtimod min påstand, at stort set alle psykodynamiske begreber på samme tid har et intrapsykisk (metapsykologisk om man vil) og et interpersonelt (socialpsykologisk) aspekt og kun kan forstås, når begge aspekter inddrages. Tænk blot på Ødipus-komplekset.

For at vende tilbage til definitionen vil jeg altså hævde, at det både er subjektet, der projicerer og identificerer, når talen er om projektiv identifikation. I overensstemmelse hermed mener jeg ikke, at det er helt korrekt at sige, at den virkelige modtagerperson identificerer sig med det projicerede. Han internaliserer det snarere, behandler det som et indre fremmedlegeme, udsættes for dets pres og påvirkes af det i handlinger og følelser, men identificerer sig egentlig ikke med det i streng forstand. Strukturelt ligger det projicerede på linje med modtagerpersonens overjeg. Når man taler om de historiske forløbere for begrebet projektiv identifikation, mener jeg ikke, at vi må glemme Freuds analyse af hypnosen i *Massepsykologi og jeg-analyse*⁸, hvor han siger, at hypnotisøren indsmugler sig selv i den hypnotiseredes jegideal og udsteder uimodståelige ordrer fra denne position. Det er da om noget en projektiv identifikation. Faktisk tror jeg, at begrebet kan beriges gennem studier i magnetisme, hypnose og suggestion, ligesom Freud selv lod sig inspirere til at skabe psykoanalysen af disse fænomener.⁹

7. Og det fører ikke til »parapsykologi og okkultisme«, at man forsøger at forsøge at opretholde begge synsmåder parallelt, jvf. forrige note.

8. Sigmund Freud: »Massepsykologi og jeg-analyse«. IN *Metapsykologi 2*. København: Hans Reitzels Forlag, 1983.

9. Jeg har i mit indlæg lagt så stor vægt på definitionen af projektiv identifikation, fordi jeg frygter, at det på længere sigt vil føre til en forarmelse af begrebet, hvis der af hensyn til den interpersonelle problematik sættes lighedstegn mellem projektion og projektiv identifikation på det intrapsyke plan. Det er faktisk min opfattelse, at også begrebets »interpersonelle potentiale«, som Steen taler om, bedre udnyttes inden for rammerne af den kleinianske definition end gennem Ogdens nok så forførende tillempling og forsimpning.